

**Naturklagenævnets afgørelse af
19. november 2007
om
fredning af Kolonien Frederiksnåde i Billund Kommune
(Sag nr. NKN-111-00036)**

Fredningsnævnet for Ribe amt har den 15. december 2006 truffet afgørelse om fredning af Kolonien Frederiksnåde, et ca. 12,85 ha stort område, hvoraf 3,95 ha tilhører Erling Øhlenschläger og 8,7 ha tilhører Fromsseir Plantage A/S, samt et mindre areal tilhørende Billund Kommune. Fredningssagen er rejst af Danmarks Naturfredningsforening den 23. august 1999.

Fredningsnævnets afgørelse er forelagt Naturklagenævnet til efterprøvelse i medfør af naturbeskyttelseslovens § 42 og er tillige påklaget af de to private lodsejere.

Sagens forhistorie

Den 6. august 2003 afviste fredningsnævnet Danmarks Naturfredningsforenings forslag om fredning af Kolonien Frederiksnåde. Fredningsnævnet udtalte bl.a., at de arealer, hvorpå Kolonien Frederiksnåde blev anlagt, ikke havde nogen særlig naturmæssig eller landskabelig interesse, ligesom de kulturhistoriske værdier efter den tyske bosættelse var af begrænset rækkevidde. Afgørelsen blev påklaget til Naturklagenævnet af Danmarks Naturfredningsforening, Kulturarvsstyrelsen, Grindsted-Vorbasse Museum og Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd i Ribe Amt.

Ved afgørelse af 16. marts 2005 ophævede Naturklagenævnet fredningsnævnets afgørelse og hjemviste sagen til fredningsnævnet til fornyet behandling og gennemførelse af en fredning på grundlag af et revideret fredningsforslag, som Danmarks Naturfredningsforening havde udarbejdet under Naturklagenævnets behandling af sagen. Flertallet udtalte bl.a. at man i alt væsentligt kunne tilslutte sig Kulturarvsstyrelsens vurdering af de tilbageværende diger ved Frederiksnåde.

En fredning af området, ud over den beskyttelse af digerene, som gælder efter museumsloven, ville give mulighed for genopretning og pleje af digerene og for en tiltrængt formidling af områdets historiske betydning.

Fredningsområdet

Det foreslåede fredningsområde ligger i landzone, i et område som i Ribe Amts regionplan 2008 er udlagt som naturområde og kulturhistorisk beskyttelsesområde. Naturmæssigt er lokaliteten dermed en del af et ”større sammenhængende naturområde af national og regional betydning.

Naturbeskyttelsesinteresserne er udgangspunkt for arealanvendelsen.”

Om de udpegede områder af kulturhistorisk interesse hedder det, at ”de kulturhistoriske interesser må ikke tilsidesættes i væsentligt omfang”. Arealet nord for den gamle bygade er desuden udpeget som ”øvrigt område, hvor der kan foregå skovtilplantning”.

Den østlige del af området nord for Knurborgvej er samtidig udpeget som værdifuldt landskabsområde, hvor ”de landskabelige og geologiske interesser er udgangspunktet for arealanvendelsen”.

Der er efter det foreliggende ikke inden for fredningsområdet registreret områder, der er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Digerne er beskyttet jf. nu museumslovens § 29 a, (tidl. naturbeskyttelseslovens § 4), men der findes også diger i marken, som ikke er optaget på Kort- og Matrikelstyrelsens 4cm-kort.

Sagens baggrund

Baggrunden for oprettelsen af Kolonien Frederiksnåde skal søges i en kongelig forordning om ”hedernes opbyggelse” fra 1723. Hedens opdyrkning krævede konkrete initiativer. Dels var der store hedeområder, som aldrig havde set plov, dels var mange gårde i hedernes udkant blevet forladt og stod som ødegårde. Ingen svarede skatter og afgifter af dem, så de var hjemfaldne til kongen. Der var behov for at tiltrække nye bønder, som ville give sig i kast med hedens opdyrkning. Til gengæld stillede forordningen en række friheder i udsigt, først og fremmest skattefrihed i 20 år.

Kolonien er en af flere oprettet af Kong Frederik den 5. i 1756. Først omkring 1759-60 kommer der for alvor gang i hvervningen af kolonister til opdyrkning af hederne. I august 1760 ankommer således de første kolonister fra Tyskland til Vorbasse. Der var 16 katolske familier, som skulle bo i Knurborg, der nu blev kaldt ”Frederiksnåde”. Der blev anlagt en landsby og afsat lodder til 10 gårde. To familier blev indkvarteret på hver toft. Med tiden blev der tilføjet en lille begravningsplads vest for kolonien, lige uden for landsbyen. Den er først i 200-året for bosættelsen blevet markeret ved en mindesten, rejst i 1960 af efterkommere af de første kolonister, familien Øhlenschläger, der stadig ejer en ejendom i Frederiksnåde.

Koloniseringen løb ind i mange vanskeligheder og blev dermed kun en begrænset succes. Mange af kolonisterne rejste tilbage til deres tyske hjemstavn, og gårdene blev efterhånden overtaget af danske bønder. Der var dog nogle, der blev tilbage. En ejendom ligger stadig på sin oprindelige plads (Skjoldborgvej 20), mens andre flyttede ud i nabolaget.

Af de markante jorddiger omkring kolonien er en del fjernet, formentlig før digerne blev beskyttet gennem naturbeskyttelsesloven af 1992. Digerne omkring den nordvestlige gårdtoft er dog bevaret. Dertil kommer digerne på begge sider af bygaden vest for Skjoldborgvej og på sydsiden af bygaden (Knurborgvej) øst for Skjoldborgvej. Endelig findes der bevarede diger i landsbyens sydøsthjørne.

Fredningsnævnets afgørelse

Fredningsbestemmelserne

Fredningsnævnet udtaler, at Kolonien Frederiksnåde har kulturhistorisk interesse, fordi den er rammen om et veldokumenteret indvandringsprojekt. Den er det eneste sted i Danmark, hvor man i de tidligere hedeegne kan se spor efter, hvorledes de første kolonier, der blev befolket med tyske indvandrere, var anlagt. Kolonien har derfor såvel historisk som kulturhistorisk interesse. Såfremt de ikke beskyttede spor efter kolonien skal sikres for eftertiden, kan dette kun ske gennem en fredning af området. Fredningsnævnet har derfor taget fredningspåstanden til følge og fastlagt grænserne for det fredede område, således som det fremgår af fredningskortet. Fredningsnævnet har også tiltrådt de fredningsbestemmelser, som naturfredningsforeningen har foreslået med de ændringer, som Kulturarvsstyrelsen og naturfredningsforeningen under fredningssagens behandling har foreslået.

I fredningens § 1 er formålet beskrevet således:

- bevare bosættelsens sidste kulturspor i landskabet,
- undgå bebyggelse,
- give adgang til pleje og restaurering af eksisterende og tabte kulturspor,
- give adgang til at udføre undersøgelser, der kan udbygge kendskabet til og dokumentationen af koloniens historie,
- sikre offentlighedens adgang til i marken at stifte bekendtskab med et historisk indvandringsprojekt med landbrugsmæssigt formål.

Af hensyn til beskyttelsen af bosættelsens kulturspor, bestemmes bl.a., at sten- og jorddiger fra koloniens gårdtofter samt andre kulturspor angivet på fredningskortet skal bevares, plejes og synliggøres. For at sikre digernes fremtræden i landskabet skal et areal omkring digerne på i alt 8 meter friholdes for jordbehandling, bevoksning og hegning. Arealet måles fra digemidte med 4 m til hver side. Digerne og det friholdte areal udtages af mark- og skovdrift. Der må ikke køres med maskiner på eller over digerne.

Diger og andre kulturspor samt de friholdte arealer skal ryddes for bevoksning og efterladte træeffekter m.v. Det samme gælder for sporene efter koloniens fælles lergrav og vandingshul samt

deres beskyttelseszone. Der må heller ikke jordbehandles, gødskes eller anvendes sprøjtemidler på diger og andre kulturspor samt i de friholdte arealer.

I øvrigt er der henvist til en af fredningsnævnet samtidig godkendt detaljeret plejeplan.

Fredningen indeholder nogle særlige bestemmelser om beskyttelse af koloniens kirkegård og familien Øhlenschlägers mindesten og familiegravplads.

Landbrugs- og skovdrift på de tidligere kolonitofter kan i øvrigt fortsætte på nærmere angivne vilkår herunder med begrænsning i pløjedybden til 15 cm henholdsvis 30 cm på nærmere udpegede arealer. På arealerne, som omgiver kolonitofterne, kan der jordbehandles uden begrænsninger, herunder dybdepløjes.

Inden for de udlagte friarealer kan plejemyndigheden iværksætte restaurering og genopbygning af koloniens diger, kirkegårde, lergrav og vandingshul på grundlag af en plan udarbejdet af det ansvarlige arkæologiske museum og godkendt af fredningsnævnet.

Der må ikke opføres bebyggelse eller placeres anlæg af nogen art, herunder skure, campingvogne, transformatorstationer, master eller lignende skæmmende indretninger, og der må ikke foretages terrænændringer, herunder opfyldning og afgravning, som ikke tjener fredningens formål.

Offentligheden har adgang efter de til enhver tid gældende bestemmelser om offentlighedens adgang til skove. Herudover udlægges der den på fredningskortet viste trampesti.

Fredningen er ud over de foran nævnte bestemmelser ikke til hinder for skovdrift og jagtret.

Klager og synspunkter for Naturklagenævnet

Advokat Benny Thomsen på vegne af gårdejer Erling Øhlenschläger har påklaget fredningsnævnets afgørelse om fredningen og navnlig gjort gældende, at selve fredningen er overflødig og i øvrigt hviler på et fejlagtigt og mangelfuldt grundlag for så vidt angår de historiske kendsgerninger. Der henvises til, hvad den anden berørte part, Fromsseir Plantage A/S ved advokat Jørgen Brammer på dette selskabs vegne tidligere under sagen har fremført.

Klager har nærmere henvist til, at kirkegården, som ønskes fredet, aldrig har været etableret, men højest har eksisteret på nogle plantegninger på tilsvarende vis som en række andre planlagte

bygninger, der aldrig blev opført. Det beskrevne vandingshul er efter klagers mening blot de synlige rester efter en gammel mergelgrav.

Digerne D, G og H er ikke som beskrevet de oprindelige diger men jorrdiger, etableret i forbindelse med etablering af den planteskole, der blev anlagt i forbindelse med skovtilplantningen i årene 1895 – 1905. Der blev tilført ekstra muld på arealerne mellem de pågældende diger, hvoraf der findes rester nu, og som ikke er og aldrig har været toftediger eller stendiger.

Klager finder, at man, såfremt fredningen gennemføres, er i overhængende risiko for at give fredningen udsende af at være noget, som det rent faktisk ikke er. Faktuelle fejl bør derfor rettes, således at området i det mindste ikke for eventuelle interesserede bliver misvisende.

Advokat Jørgen Brammer på vegne af Fromsseier Plantage A/S har klaget over fredningsafgørelsen og har henvist til, hvad man tidligere har anført mod fredningen såvel over for fredningsnævnet som over for Naturklagenævnet herunder navnlig,

at den allerede gældende beskyttelse i medfør af den tidligere naturbeskyttelseslovs § 4, der nu er overført til museumsloven, udgør en tilstrækkelig sikring af de levn, der måtte være kulturhistorisk og/eller arkæologisk beskyttelsesværdige.

at det af fredningsforslaget omfattede areal hverken repræsenterer særlige kulturhistoriske, bevaringsværdige interesser i naturbeskyttelseslovens forstand eller nogen formidlingsværdi for nutiden.

at Kolonien Frederiksnåde blev omlagt i tilknytning til allerede eksisterende bebyggelser (Knorborg, Skjoldbjerg og Rugbjerg), og flere af de væsentligste tilbageværende spor i fredningsområdet – herunder stendigerne langs ”bygaden” – er efter al sandsynlighed yngre end selve kolonien, hvorfor den historiske sammenhæng mellem de tilbageværende spor og koloniens etablering mangler,

Specielt for så vidt angår lergraven bemærkes, at der i en periode forud for den nuværende ejers overtagelse af Fromsseier Plantage efter det oplyste er sket anvendelse af lergraven til anlæggelse og vedligeholdelse af skovveje, og at den nuværende ejer har anvendt materiale på 200 m³ til

anlæggelse og vedligeholdelse af skovveje. Indvindingen sker i medfør af råstoflovens § 7, stk. 2, og kræver ikke myndighedernes godkendelse.

Naturklagenævnets afgørelse

I sagens behandling herunder besigtigelse og offentligt tilgængeligt møde den 15. maj 2007 har deltaget 9 af Naturklagenævnets medlemmer: Bent Jacobsen(formand), Ole Pilgaard Andersen, Martin Glerup, Leif Hermann, Mogens Mikkelsen, Anders Stenild, Inger Støjberg, Poul Søgaard og Jens Vibjerg.

Et flertal på 7 medlemmer udtaler:

Det må lægges til grund, at de tilbageværende diger i fredningsområdet ved Frederiksnåde udgør spor efter, hvorledes de første kolonier, der blev befolket med tyske indvandrere, var anlagt. Området har derfor såvel historisk som kulturhistorisk interesse. Af de grunde, som fredningsnævnet har anført, er flertallet enig i, at området bør fredes, og fredningsnævnets afgørelse om fredning af området tiltrædes derfor i realiteten.

Mindretallet (Inger Støjberg og Jens Vibjerg) finder ikke, at der er tilstrækkeligt grundlag for at frede området, og stemmer derfor for at ophæve fredningsnævnets afgørelse.

Det bestemmes, at fredningen ikke skal være til hinder for, at der kan indvindes ler/mergel fra lergraven på matr.nr. 1 a Frederiksnåde Koloni, Vorbasse til eget brug inden for råstoflovens rammer.

Den plejeplan, som fredningsnævnet har godkendt, og som udgør en del af fredningsnævnets afgørelse, bør ikke optages i fredningsafgørelsen. En plejeplan skal kunne ændres med tiden efter plejemyndighedens vurdering af behovet herfor og kun efter forhandling med de berørte lodsejere.

Idet fredningsnævnets afgørelse af 15. december 2006 ophæves, fastsættes følgende fredningsbestemmelser for fredningsområdet, der er afgrænset som vist på fredningskortet, der hører til Naturklagenævnets afgørelse. Fredningen omfatter helt eller delvist de på vedhæftede matrikelfortegnelse anførte ejendomme:

§ 1. Fredningens formål

Fredningen af Kolonien Frederiksnåde har til formål at:

- bevare bosættelses sidste kulturspor i landskabet,
- give adgang til at udføre undersøgelser, der kan udbygge kendskabet til og dokumentationen af koloniens historie,
- sikre offentlighedens adgang til i marken at stifte bekendtskab med et historisk indvandringsprojekt med landbrugsmæssigt formål.

§ 2. Beskyttelsen af bosættelses kulturspor

Sten- og jorddiger fra koloniens gårdtofter samt andre kulturspor angivet på fredningskortet skal bevares, plejes og synliggøres.

For at sikre digernes fremtræden i landskabet skal et areal omkring digerne på i alt 8 meter friholdes for jordbehandling, bevoksning og hegning. Arealet måles fra digemidte med 4 m til hver side.

For at synliggøre de oprindelige digestrækninger i deres helhed gælder det friholdte areal også delstrækninger, hvor diget mangler i terræn.

Digerne og det friholdte areal udtages af mark- og skovdrift. Koloniens fælles lergrav og vandingshul til kreaturer skal bevares. Der udlægges en 4 m bred beskyttelseszone omkring disse. Der må ikke køres med maskiner på eller over digerne eller i vandingshullet.

Fredningen er dog ikke til hinder for, at der kan indvindes ler/mergel fra lergraven på matr. nr. 1 a til ejendommens eget brug inden for råstoflovens rammer, jf. lov om råstoffer § 7, stk. 2.

§ 3. Plejebestemmelser

Ved fredningens gennemførelse udføres følgende førstegangspenje:

Diger og andre kulturspor samt de friholdte arealer ryddes for bevoksning og efterladte træeffekter m.v. Enkelte gamle løvtræer på jorddiger kan bevares. Træstød må ikke fjernes, men skal efterlades til henfald, evt. tildækkes med jord.

Sporene efter koloniens fælles lergrav og vandingshul til kreaturer samt deres beskyttelseszone ryddes for bevoksning og evt. henlagte træeffekter.

Træeffekter fra plejen tilfalder ejeren, med mindre andet er aftalt skriftligt. Effekterne leveres på et nærmere aftalt sted inden for fredningsområdet.

Der må ikke jordbehandles, gødskes eller anvendes sprøjtemidler på diger og andre kulturspor samt i de friholdte arealer.

Plejemyndigheden kan inden for de udlagte friarealer iværksætte restaurering og genopbygning af koloniens diger, kirkegård, lergrav og vandingshul på grundlag af en plan udarbejdet af det ansvarlige arkæologiske museum og godkendt af fredningsnævnet.

Genopretning af kulturspor, herunder restaurering af sten- og jorddiger samt anden naturpleje foretages af plejemyndigheden uden udgift for ejer.

Det ansvarlige arkæologiske museum kan efter forudgående projektansøgning til fredningsnævnet iværksætte videnskabelige undersøgelser med henblik på at belyse koloniens kulturhistorie.

I øvrigt henvises til den af fredningsnævnet den 15. december 2006 godkendte plejeplan.

Plejemyndigheden, Billund Kommune kan, når den ovenfor nævnte førstegangspanaleje er udført, vedtage en ny plejeplan efter forhandling med de berørte lodsejere. Der henvises til den til enhver tid gældende bekendtgørelse om pleje af fredede arealer og om tilsyn, for tiden Miljøministeriets bekendtgørelse nr. 1604 af 20. november 2006.

§ 4. Kirkegårdene

Koloniens kirkegård er angivet på fredningskortet med et areal på ca. 25 x 30 m på grundlag af udskiftningskortet fra 1793. Udstrækningen markeres i terræn efter anvisning fra det ansvarlige arkæologiske museum. Arealet udtages af omdrift, friholdes for jordbehandling og undergives sædvanlig pleje, jf. § 3. Det holdes vedvarende dækket af en naturligt fremspiret græs- og urtevegetation.

Familien Øhlenschlägers gravplads:

Siden 1996 har familien Øhlenschläger benyttet området ved den i 1960 rejste mindesten for kolonisterne som familiegravsted. Ejerne kan afsætte gravpladsen i terræn og lade dette hegne. Området skal friholdes for mark- og skovdrift. Arealets drift og pleje varetages af ejer.

§ 5. Øvrige driftsforhold

Landbrugs- og skovdrift på de tidligere kolonitofter kan udover det § 2 og § 3 nævnte fortsætte på følgende vilkår:

Af hensyn til de arkæologiske fundlag må pløjning og anden jordbehandling på de tidligere gårdtofter mellem dige B og G, og tilsvarende arealer syd for Bygaden og Knurborgvej mellem dige E og F ikke ske dybere end 15 centimeter.

På de øvrige dele af koloniens tofter må pløjning og anden jordbehandling ikke ske dybere end 30 centimeter.

På arealerne, som omgiver kolonitofterne, kan der jordbehandles uden begrænsninger, herunder dybdepløjes. Der henvises til fredningskortet.

§ 6. Bebyggelse og anlæg

Der må ikke opføres bebyggelse eller placeres anlæg af nogen art, herunder skure, campingvogne, transformatorstationer, master eller lignende skæmmende indretninger. Omlægning af eksisterende højspændingsmaster til jordkabel kan finde sted med umiddelbart efterfølgende retablering af diger.

§ 7. Terrænændringer

Der må ikke foretages terrænændringer, herunder opfyldning og afgravning, som ikke tjener fredningens formål.

Fredningen er dog ikke til hinder for, at der kan indvindes ler/mergel fra lergraven på matr.nr. 1a til ejendommens eget brug inden for råstoflovens rammer

§ 8. Offentlighedens adgang

Offentligheden har ret til at færdes ad den på fredningskortet angivne trampesti, der udlægges som permanent sti. Færdsel på stien må kun ske til fods.. I øvrigt gælder de til enhver tid gældende bestemmelser om offentlighedens adgang til private skove.

Fredningen er ikke til hinder for skovdrift og jagt. Ejeren kan forbyde offentlighedens adgang på dage, hvor der afholdes jagt eller foregår intensivt skovarbejde.

§ 9. Publikumsinformation

Plejemyndigheden kan opsætte informationstavler i forbindelse med trampestien.

§ 10. Dispensation

Fredningsnævnet kan meddele dispensation fra fredningsbestemmelserne i §§ 2 – 8, når det ansøgte ikke vil stride mod fredningens formål, jf. naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1.

På Naturklagenævnets vegne

Bent Jacobsen
Viceformand

**Fortegnelse over matrikelnumre der delvis er omfattet af
Naturklagenævnets afgørelse af 19. november 2007**

Frederiksnåde Koloni, Vorbasse

Matr.nr. 1a, 1g, 3a og 4æ